

**La construcció de
les escoles a partir
d'un cas concret:
Algaida,
1926-1936**

Francesc Ramis
Gómez
IES "Antoni Maura"
Palma

Educació i Cultura
(2000), 13:
109-123

La construcció de les escoles a partir d'un cas concret: Algaida, 1926-1936

Francesc Ramis Gómez
IES "Antoni Maura" Palma

Introducció¹

Els edificis escolars han estat i són encara avui un element bàsic en el procés d'institucionalització del fet educatiu. Ara sembla absolutament normal que a cada poble o barriada hi hagi un edifici destinat específicament a centre escolar, però cal no oblidar que la construcció d'escoles no té, entre nosaltres, una tradició que arribi als setanta-cinc anys. S'han hagut de superar una gran quantitat de problemes i obstacles i, fins i tot, la resistència de grups socials que s'oposaven a l'extensió de la cultura i a la generalització de l'educació.

Durant el segle XIX i a principi del XX es pot dir que a Mallorca no hi havia cap edifici escolar. Les escoles públiques, unitàries gairebé totes, estaven instal·lades en cases particulars o en altres locals llogats, fins i tot en pisos, sense les condicions higienicosanitàries mínimes. Els edificis dels centres privats no eren en general millors i els col·legis religiosos, tan abundants a Mallorca, tenien més de convent inhòspit que de centre escolar com a tal.

A final del segle XIX i a principi del segle XX hi ha una gran preocupació per la millora de l'ensenyança primària. La resposta sorgeix mitjançant la legislació publicada sobre l'educació, la creació de les escoles normals, on els mestres aconseguiran la titulació necessària, i la construcció d'edificis escolars (sovint són les administracions locals les responsables d'aquesta construcció). Durant la Segona República, la lluita política i ideològica condicionarà l'extensió de l'educació, que s'alenteix quan les forces conservadores tenen el poder o aconseguen exercir la seva influència.

La construcció d'edificis escolars exigeix unes despeses considerables que, de vegades, no és possible fer o, per diversos motius, no constitueixen prioritats polítiques, i l'habilitació per a escoles d'edificis construïts per a altres usos esdevé una pràctica molt habitual, amb conseqüències greus tant per a la salut dels escolars com per a l'organització dels aprenentatges.

¹ GARCÍA, A; OLIVER, J. (1991). *Joan Ignasi Valentí i Marroig. Psiquiatria i Educació a Mallorca (1900-1936)*. UIB. Palma.

Les demandes d'edificis adequats i específics per a escoles provenen de col·lectius del món de la docència, per motius pedagògics, i del món dels professionals de la medicina, convençuts de la necessitat de treure la infància dels llocs humits, sense sol ni aire, focus de transmissió de moltes malalties, de forma que queden fortament associades les motivacions higienicopedagògiques i així es troben en les peticions formulades davant les autoritats i en la legislació.

«Ens esgarrifa recordar i veure encara, per desgràcia, aquelles escoles de la nostra infància, l'assistència a les quals ens semblava un càstig en lloc d'ésser un motiu de contentament i satisfacció. Aquelles sales humides, sense sol i sense llum, on ens acaramel·làvem els menuts mancats d'espai, per sortir-ne amb el fred als ossos i l'angúnia a l'esperit. Aquelles presons de la infància, de les que sols se'n treia l'odi a l'estudi i el desig d'una folla llibertat individual» (*La nostra terra*: 1929, núm. 23, pàg. 405).

Sovint, a les motivacions higienicopedagògiques s'hi unien les estrictament polítiques i socials, amb la convicció que la instrucció és la primera característica d'una població políticament madura i un dret prioritari de reivindicació totalment justificada.

Situació social, política i econòmica (Segona República)

L'estructura social durant la Segona República, ben igual que en el període anterior, la Dictadura, es fonamenta en l'aristocràcia feudal i la pagesia, que ven la mà d'obra a l'aristocràcia. La majoria dels habitants són jornalers del camp: agricultors i ramaders; uns altres, molt pocs, es dediquen a la construcció i difícilment poden atendre les necessitats més imprescindibles amb els sous que cobren. El jornal mitjà d'un jornalero és de cinc pessetes diàries. Els recursos econòmics són l'agricultura i la ramaderia.

La representació del poble a l'Ajuntament mitjançant els regidors va estar marcada per les mateixes característiques que dominen la tendència política nacional. Així, veiem que durant el primer bienni l'Ajuntament està representat pel batlle Sr. Mulet, de tendència republicana, i que a l'oposició hi ha el Sr. Janer, de la dreta conservadora. En el bienni radical-cedista es capgira la situació: el Sr. Janer és el batlle. Quan governi el Front Popular, el Sr. Mulet tornarà a ser batlle. El mes de març de 1936 i des del Govern Civil, mitjançant una circular, tots els regidors són destituïts, a causa de les greus alteracions de l'ordre públic; es recomana nomenar una comissió gestora, de la qual i en votació secreta fou elegit president el Sr. Mulet. Podem definir aquest període historicopolític de mogut.

La política econòmica de l'Ajuntament es defineix amb l'afirmació del segon tinent de batlle: «S'ha de procurar fer economia en el pressupost en lloc d'augmentar les despeses». Es tracta de donar una resposta a les necessitats més urgents del poble i de deixar de banda les secundàries.

Quines són les necessitats més urgents?:

— Es reconeix la necessitat d'augmentar el subministrament d'aigua als veïns per la manca que se'n pateix i sobretot tenir esment de complir les condicions higièniques; així, es preveu que l'aigua es pugui recollir d'una aixeta i no d'un pou obert.

— Es donen ajudes en medicaments a les famílies que tenen malalts o necessitades. Unes altres ajudes, per a les famílies necessitades, són les dides, que se sol·liciten a la Diputació Provincial.

Altres despeses de l'Ajuntament:

— Una de les iniciatives per fer més lleugeres les dificultats de l'atur va ésser arreglar els camins i així donar feina als veïns. Com a mostra es presenta l'acord per realitzar una subhasta per aconseguir pedra destinada al camins. El sou de picar pedra es fitxa en 1,50 ptes. el metre cúbic.

— El poble proveeix d'ordi i palla la Guàrdia Civil per al manteniment dels cavalls i l'Ajuntament en paga les factures.

— Del manteniment de les monges, en la major part, s'encarregaven els aristòcrates i la resta dels habitants del poble, que feien, en general, aportacions de productes del camp.

La instrucció pública dins els pressuposts municipals:

<u>Any</u>	<u>Pressupost general</u>	<u>Pressupost per a instrucció</u>	
1932	77.905,38	5.000,00	0.064%
1933	82.000,00	3.975,00	0.048%
1934	87.000,00	5.875,00	0.067%
1935	78.191,48	4.225,00	0.053%

Com a exemple de la distribució d'aquestes quantitats es mostra el de l'any 1931, la resta d'anys ens mostren, més o menys, els mateixos conceptes i les mateixes quantitats.

<u>Concepte</u>	<u>Assignació</u>
Lloguers cases escola d'Algaida	1.250
Lloguer casa escola nines de Randa	125
Lloguer casa escola de nins de Randa	200
Lloguer casa escola de nines de Pina	150
Lloguer casa escola de nins de Pina	150
Per a premis a nines de ca ses monges	100
Festa de l'arbre	100
Dia del llibre	100

Preocupació per les escoles

A l'acta del 15 de juny de 1930 es pregunta als membres de la Comissió Permanent si en els pressuposts anteriors no hi havia unes vint mil ptes. per a la construcció de l'escola graduada² L'esmentada pregunta es fonamenta en el raonament explicat amb els

² Aquesta pregunta ens fa reflexionar sobre la data en què es comença a parlar de la construcció de les escoles. Ens referim a l'Asamblea Magna de Alcaldes y autoridades provinciales en materia de enseñanza, celebrada el dia 10 de juny de 1926, a les 10 del matí en compliment de la circular de l'Excm. Sr. Governador Civil, publicada en el BO extraordinari de 7 del mateix mes. Presidida per l'Excm. Sr. Governador Civil, Pedro Llosas, acompanyat a la presidència pel president de la Diputació, José Morell, els delegats governatius Sr. Parpal, Sr. Martínez i Sr. Ehler, el vicepresident del Museu Pedagògic i diputat provincial Sr. Oliver, i els batlles de Palma, Manacor, Inca, Maó i Ciutadella, Sr. Crespo de Estrada, Sr. Oliver Billoch, Sr. Pujadas, Sr. Victory i Sr. Pereira.

Ocupaven altres seients, sota la presidència, els inspector de primera ensenyança, Sr. Capó, Sr. Leal i la senyoreta Sempere i el professor de la normal Sr. Eyaralar, el regent de l'Escola pràctica Miguel Porcel,

termes: «*Porque sabemos que hay un solar comprado para edificarla, pero estas pts. para la construcción no sabemos que se han hecho ni si han desaparecido*».

Aquesta qüestió que es planteja en el ple de l'Ajuntament ens fa pensar que parlar de les vint mil pessetes que hi havia per a la construcció de les escoles d'alguna manera és un indicador de la influència del projecte que es va presentar a la reunió de batlles de 1926; un segon indicador seria el lloguer del solar a partir de 1928. És a dir, que d'alguna manera s'hauria iniciat el projecte de construcció de les escoles durant la Dictadura, però per circumstàncies no s'hauria dut a terme fins a l'arribada de la Segona República.

Quan es parla del solar³ per a la construcció de les escoles, aquest apareix com a adquirit, comprat; però hi ha altres afirmacions que indiquen que fou regalat amb la condició que s'empràs per edificar-hi les escoles en un termini prefixat per la donant.

L'arquitecte escolar provincial Guillermo Forteza, el secretari del Museu Pedagògic José Balaguer, el president de l'Associació Provincial de Mestres Jaime Rosselló, representant de la premsa, com també altres persones convidades a l'acte. Hi assistiren tots els batlles de Mallorca, Menorca i Eivissa personalment o representats per un delegat.

El governador en el seu parlament destacà l'acte que es feia i la seva satisfacció per la preocupació dels municipis pel problema de l'ensenyança primària i la necessitat de trobar-hi una resposta ràpida i completa. Per continuar i dirigint-se als representants dels municipis, els va dir que són i han de ser, en tot moment, símbols de pau i harmonia entre els ciutadans.

L'inspector cap de Primera Ensenyança, Sr. Capó va dir: «*Se trata de examinar un proyecto mediante el cual quede solucionada totalmente el problema de la primera enseñanza en Baleares. La campaña pro-escuela es fruto de un anhelo colectivo. Estamos ahora realizando uno de los actos más graves y también más trascendentales para el porvenir de Baleares. Cada una de vosotros sois autoridad. Autoridad viene de la palabra autor, que significa hacer, hacer el bien a todo trance. El mejor bien que podéis hacer a vuestros conciudadanos es darles un corazón y un cerebro. En España, en general, existe una escuela por cada setecientos habitantes. En Baleares nos resulta una por cada por cada 1.400. Si se reúnen los municipios de Baleares serán oídos. Pedimos que se nos equipare a los demás españoles. Los que tenemos la obligación de visitar escuelas hemos advertido que cada pueblo tiene su problema, mejor dicho, es un problema.*

»*Nuestro problema es doble: La escuela y el edificio escolar. No es posible continuar, como hasta aquí, metiendo la escuela en una casa particular, alquilada. Al pedir mayor número de maestros, pedimos también nuevos edificios escolares. Pero no vaya pidiendo cada pueblo para sí. Pidan todos para todos. Y se conseguirá*».

De la Instància Projecte que els ajuntaments de les Balears dirigiren al «*Presidente del Directorio Militar y al Ministro de Instrucción Pública i Bellas Artes se adjunta la solicitud, se atreven a solicitar a VV.EE.*

»*1º Que se conceda la subvención de cinco mil pts por escuela unitaria o sección de graduada que se construya con arreglo al proyecto total y definitivo que se presenta para la solución del problema escolar de Baleares.*

»*4º Que el total de escuela unitarias y secciones de graduada sea de quinientos veintidós, y para los efectos de subvención el de quinientas lo cual hace un total de dos millones quinientas mil pts. La cantidad es muy reducida en relación a la obra que ha de realizarse y muy económica para el Estado, el cual si subvencionara aisladamente cada escuela con diez mil pts por grado les costaría el doble de dicha cantidad.*

»*6º Que se conceda el plazo de tres años a contar desde la fecha de la concesión para entregar todas las escuelas a que se refiere este proyecto*». El magisterio balear, 5 y 12 de julio de 1926. Números 84-85. Año XLIX (3a. época). Pàgines 177 a 199.

³ Des de l'any 1928 les terres del solar es llogaven per sembrar i per pastura, també es llogava la collita d'ametlles i de figues i per si fos poc a partir de l'any trenta s'empra per pesar els porcs, a sol·licitud d'un dels regidors de l'Ajuntament, és a dir, a sol·licitud popular. Per tant es va fer produir al màxim.

Aquestes afirmacions es recullen del llibre d'actes de secretaria, és prou clar, vegem les cites que s'han remarcat:

«*Se acuerda, a propuesta del señor presidente, el arrendar en pública subasta, por puja a la llana, durante un año los pastos y cereales que pueda producir el solar adquirido por este ayuntamiento, para destinarlo a la construcción de edificios escuelas, como también el vender en igual forma la cosecha pendiente de almendros e higos de dicho lugar.*»

Construcció de les escoles

Al cap de pocs dies de la proclamació de la República, exactament el 23 d'abril de 1931, sorgeix la inquietud per dur a terme un conjunt d'obres necessàries de millora del poble, entre les quals les escoles, tan aviat com sigui possible.

Com a conseqüència d'un escrit de l'inspector en cap de Primera Ensenyança, Joan Capó,⁴ que havia visitat les escoles nacionals del municipi algaidí, té lloc a l'Ajuntament la deliberació i el posterior acord per sol·licitar del Govern la creació d'una escola unitària de nins i una altra de nines i la tramitació amb urgència dels expedients corresponents. Una de les raons que s'hi assenyalen és l'excés de nins i nines que assisteixen a les escoles nacionals.

El 12 de juny de 1931, el batlle, Antoni Mulet, dirigeix al director general de Primera Ensenyança la petició següent:

«Considerando que és el primer deber que pesa sobre las autoridades fomentar el porvenir de nuestros pueblos sobre la única base sólida de la formación humana.

»Creemos urgente la necesidad de crear las siguientes escuelas:

«El señor presidente declara que no habiéndose producido reclamación alguna, durante el plazo de exposición al público, en los expedientes de las subastas del arrendamiento de pastos y cereales que puedan producir en la finca destinada a la construcción de edificios-escuelas, de los higos y almendros que produzca dicha finca, procede la adjudicación definitiva a los pastores que se la adjudicaron provisionalmente.»

«Se pide la utilización del solar para edificio escuela, para pesar cerdos [...] ya se ha instalado lo necesario para realizar el peso de cerdos en dicho lugar.»

Mentre arriba la construcció dels edificis escolars, es continuen subhastant les collites d'ametlles i figues, la pastura i el sembrar, i continuen pesant-se els porcs a l'esmentat solar. Fet que ens mostra una altra manera de recaptar diners: l'any 1931 es varen obtenir uns ingressos de 542,10 ptes. per aquest concepte.

⁴ Joan Capó Valls de Padrinas va néixer a la vila de Felanitx el dia 20 d'agost de 1888.

L'any 1904 obté el títol de Mestre Elemental.

L'any 1905 aconsegueix a Barcelona el títol de Mestre Superior.

L'any 1909 va ingressar, per oposició, al cos del magisterio nacional, el destinaren al poble de Sencelles.

L'any 1911 aprova les oposicions per ingressar a l'Escuela Superior del Magisterio, que el 10 de setembre del mateix any i per RO es coneixeria amb el nom d'Escuela de Estudios Superiores del Magisterio.

L'any 1914 va ser nomenat inspector de Primera Ensenyança, destinat a la província de Tarragona.

L'any 1915 retorna a Mallorca com a inspector.

L'any 1924 Manuel Rueda, inspector en cap, denuncia el Sr. Capó de separatista, la qual cosa va aprofitar l'anomenada Unión Patriótica per posar, alhora, una altra denúncia, aquesta contra l'inspector Rueda per coacció als mestres i per irregularitats economicoadministratives. El fet va ser que la denúncia contra el Sr. Rueda va tenir efecte i fou substituït del seu càrrec i traslladat fora de les Balears. Per contra, varen nomenar cap de la nostra inspecció el Sr. Joan Capó.

L'any 1936 fou separat del càrrec per la comissió de depuració. Fou declarat separatista i condemnat a la presó.

L'any 1938 el varen destinar com a inspector a Almeria, perquè «aprendiese castellano».

L'any 1944 li permetran canviar de localitat, si bé li prohibeixen tornar a Mallorca, anirà a Castelló.

El 27 de desembre de 1952 mor a Palma d'un edema pulmonar.

El Sr. Capó fou un gran animador de la nostra pedagogia. Coneixia les experiències de primera mà. Va ser format per homes de la Institución Libre de Enseñanza.

Des que arribà a Mallorca, el 1915, va voler impulsar el canvi educatiu. Amb escoles unitàries ben poques coses es podien fer, d'aquí l'afany d'anar transformant els edificis escolars en graduades.

COLOM CAÑELLAS, A. J.(1993). *Joan Capó Valls de Padrinas. Un temps, uns fets*. UIB, pàgines 19 a 73.

- »— *Una unitària de niños.*
- »— *Una unitària de niñas.*
- »*En el más breve plazo posible.*»

El batlle Sr. Mulet va assistir al consell de l'inspector Sr. Capó, i vist el seu ofici i abans de l'examen del problema del nostre poble, com a cosa urgent, s'estudia la resta dels aspectes educatius i principalment les construccions escolars.

En sessió extraordinària de 30 de juliol de 1931 s'acorda, per unanimitat:

- Construir una escola de quatre graus per a nins i una altra per a nines.
- Encarregar els plànols a l'arquitecte Sr. Forteza⁵ i que en redacti l'informe reglamentari, a fi de poder sol·licitar de l'Estat la subvenció que s'indica al RD de 10 de juliol de 1928.
- Que tinguin tot el necessari,⁶ però d'una manera senzilla i sòlida, sense luxes, a fi de gastar el mínim, però alhora sense suprimir res del que sigui necessari.

⁵ Guillem Forteza i Pinya, arquitecte, va néixer a Palma el 9 de març de 1892, on va passar la infància i l'adolescència. A setze anys acabà els estudis de batxillerat a l'Institut General i Técnico de Balears, situat al carrer de Montis-ion.

Acabat el batxillerat estudia la carrera a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona i obté el títol d'Arquitecte el novembre de 1917.

Va instal·lar el seu despatx professional al número 15 del carrer de Sant Bartomeu de Palma.

Tot i que la seva vida va transcórrer a Mallorca, foren freqüents els seus viatges a Catalunya. També visità gran part d'Europa i conegué l'arquitectura i l'urbanisme dels diferents països.

Professionalment, compaginà l'exercici privat amb la responsabilitat de nombrosos càrrecs, assistit, en tot moment, pel delineant Miquel Fullana i Llompart, que esdevingué cap tècnic del seu despatx i persona de total confiança.

Com a arquitecte exercí nombrosos càrrecs, entre altres destaquen:

El 31 de setembre de 1919 és nomenat arquitecte diocesà de Mallorca.

El 4 de març de 1921 és nomenat arquitecte director de les construccions escolars de les Balears i vocal tècnic de la Junta Provincial de Primera Ensenyança, càrrecs que exercí fins a la Guerra Civil.

L'1 d'octubre i fins l'any 1930 és professor auxiliar de l'Escola d'Arts i Oficis de Palma.

El 13 de desembre de 1933 és nomenat arquitecte municipal de Palma, a la mort de Gaspar Bennasar.

A les escoles de Forteza es pot observar l'aportació italiana combinada amb elements de l'arquitectura tradicional mallorquina.

FORTEZA, G. (1984). *Estudis sobre arquitectura i urbanisme*. Volum I. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Biblioteca Marian Aguiló. Barcelona .

OLIVER, J.; SEGUÍ, M. (1993). *Guillem Forteza, Arquitecte Escolar*. Conselleria de Cultura, Educació i Esports, Govern Balear. Palma.

⁶ El Reial decret de 5 d'octubre de 1883, article 14, conté les característiques que han de tenir els edificis escolars:

«Los ayuntamientos que soliciten subvención estarán además obligados a que el proyecto y los planos del edificio reúnan las siguientes condiciones:

»10 *El edificio se ha de componer cuando menos de un vestíbulo, sala o salas de escuela, patio de recreo, jardín, local para biblioteca popular y las dependencias necesarias para el aseo de los alumnos.*

»20 *Las salas de escuela no han de ser capaces para más de sesenta alumnos cada una; tendrán de extensión superficial 1,25 metros cuadrados por plaza [el que implica aules de 75 m²]; la altura del techo ha de ser tal, que dé una capacidad de cinco metros cúbicos por alumno [el que fa que les aules siguin de 4 m d'alçada].*

»31 *La superficie del patio de recreo corresponderá a una extensión máxima de cinco metros cuadrados para cada uno de aquellos.*

»40 *Para la orientación de las salas de escuela se tendrán presentes las condiciones climatológicas del país.*»

De la visita feta al solar per a la construcció dels edificis escolars i examinat el terreny, es va realitzar el projecte per a una escola de quatre graus de nins i una de nines i es va estudiar el traçat d'un carrer que ajuntava el carrer de Ribera amb el de la Tanqueta.

Aquest projecte fou aprovat aprofitant la visita oficial del governador civil al nostre poble. Hem de recordar que per obrir aquest carrer per unir els abans esmentats era condició necessària adquirir setanta-cinc destres del veí Sr. Cardell, pel qual li oferiren mil cinc-cents ptes. (vint per destre) o iniciar els tràmits d'expropiació. Ell en demanava trenta ptes. per destre, és a dir 2.250 ptes.

L'11 d'octubre de 1931, el Sr. Batlle explica els detalls de les edificacions i dels plànols, s'aprova per majoria de vots la construcció segons els plànols del Sr. Forteza, amb una subvenció estatal de vuitanta mil pessetes.⁷ Es proposa l'adquisició dels setanta-cinc destres dels Sr. Cardell i iniciar les gestions per aconseguir un préstec de l'entitat que ofereixi més bones condicions, millor si és del mateix poble.

Adjudicació de les obres: «la **adjudicación definitiva de la subasta celebrada ante el notario, José Clar Salvá, para la construcción de edificios escolares. Se adjudica provisionalmente a D. Bartolomé Ferrer Castell que ofreció una rebaja del 1,23% del tipo, por lo que queda reducido el coste de estas obras para el Ayuntamiento a 49.122,60 pts.**».

No totes les opinions foren favorables al projecte, en aquest sentit trobam un escrit de protesta de cent persones d'Algaida contra els locals de l'escola, la seva construcció i la supressió d'un carrer que es pretén obrir, diu així:

«*Que habiendo examinado los planos que para las construcciones de edificios escuelas están expuestos en el salón de sesiones de este ayuntamiento, solicita sean modificadas:*

»*En primer lugar, que en vez de constar de ocho grados, sean tres para niños y dos para niñas, y además sean de planta baja y así consideran serán de menor coste.*

»*Suprimir todo el lujo posible, que se construyan las escuelas sí, pero que se construyan las escuelas adecuadas a lo que el pueblo requiere, que se ahorre todo el dinero necesario, y en caso que tengan que recurrir a un empréstito, que se solicite el dinero al mismo vecindario.*

»*Suprimir el trazado de la calle que hay anotada en dichos planos, pues la consideran innecesaria para la vecindad, pues a nuestro entender los más beneficiados son los propietarios de la finca Ca'n Bodegó y el de la casa de D. Gabriel Oliver (Cas Metge Jordi).*»

⁷ Projecte de pressupost de les escoles i del quarter

Despeses

— Construcció de les escoles i adquisició de terrenys i cisterna	133.086,08
— Construcció del quarter	11.684,55

Total: 144.770,63

Entrades

— Subvenció de l'Estat	80.000,00
— Sobrant del pressupost de 1931	29.270,63
— Consignació el 1932 per al quarter	5.000,00
— Consignació el 1932 per a les escoles	500,00
— Préstec	30.000,00

Total: 144.770,63

Les obres varen començar l'any 1932. El 28 de juny de 1932 fou col·locada la primera pedra, a l'acte foren convidades les primeres autoritats provincials.

A la sessió del 25 d'agost de 1932, s'informa de l'inici de les obres de les escoles graduades.

Una vegada començades les obres encara es presenten dificultats:

— El regidor Sr. Martorell indica que, segons la seva creença, *«si los edificios escuela se retiraran de la línea en que han de estar emplazadas, no sería necesaria la compra de terreno para la calle que ha de estar frente al edificio»*.

El batlle contesta: *«que aprobados los planos por el Ministerio de Instrucción pública en los que consta el camino no pueden ser objeto de modificación alguna.*

»Se acuerda notificar al arquitecto Sr. Forteza, que hay quejas de que en el hormigón de las obras de las escuelas se mezcla picadís de marés en vez de arena.

»Se acuerda que la vía que se abrirá frente a las escuelas, sea sólo de peatones».

Escrit del Sr. Janer de 18 d'agost de 1933: *«Ya empiezan a tocarse las consecuencias del descabellado proyecto, realizado en contra de esta minoría, de la construcción de las escuelas de ocho grados, y que pretenden adaptarse con la creación de otras escuelas de párvulos. Si el proyecto se hubiera llevado a cabo según siempre manifestó esta minoría, de seis grados, que son muy suficientes dado el censo escolar, puesto que se ha comprobado que en el curso pasado hubo grados a los cuales no asistían 18 alumnos.*

»Distribuidos los seis grados se hubiera evitado el gasto que representa la creación de las escuelas que pide la comisión de sustitución de la enseñanza. Se evitaría también la subvención de casa de los maestros y como el presupuesto de construcción hubiera sido más barato, no hubiera habido necesidad de trasladar de lo destinado a atenciones del ayuntamiento más de 29.000 pts. para el presupuesto extraordinario, quedando el Ayuntamiento en situación de no poder pagar la Diputación, los haberes de los empleados ni el menaje para las nuevas escuelas.

»Por tanto, la minoría Regionalista se abstiene de tomar acuerdo referente a este asunto, en el que no toman parte en contra para que no se diga, que va en contra de la enseñanza».

El dos de desembre de 1933 va tenir lloc la dimissió del batlle i del primer tinent de batlle, aquest és el discurs: *«Señores concejales, el 19 de abril de 1931 la mayoría me nombró alcalde. Desde entonces todo mi afán lo puse en servir los intereses del vecindario, y, con la ayuda de la misma corporación para construir unas escuelas graduadas de ocho grados, que serán la admiración de los demás pueblos, una parte del cuartel de la guardia civil, la biblioteca municipal y otras pequeñas reformas que no viene al caso señalar. Mis deseos eran estar al frente de este pueblo hasta la inauguración de mi obra —las escuelas— pero teniendo en cuenta el resultado de las elecciones del día 19 de noviembre, mi espíritu liberal, mi dignidad política no me permiten seguir al frente de esta alcaldía»*. El mes de març de 1934 és nomenat batlle el Sr. Janer.

Les escoles i el quarter de la guàrdia civil

El mes de març de 1932, el regidor Sr. Janer, amb motiu de la discussió sobre la compra d'un solar per edificar el quarter (*caserna*) de la Guàrdia Civil, proposa que *«antes de tomar acuerdo sobre este asunto se vea si en el solar destinado a escuelas es factible de*

construir en él las escuelas y el cuartel». Contesta el batlle que «*el solar se adquirió expresamente para escuelas*».

El Sr. Janer demana «quins són els terrenys que hi ha adquirits per a la construcció dels locals de les escoles»; contesta el batlle que «no hi ha més terrenys que els adquirits en temps de la Dictadura».

Les discussions sobre els solars no acaben aquí; ans al contrari, continuen en altres sessions.

«INFORME sobre la adquisición de terrenos para el cuartel de la guardia civil: *La Comisión encargada de examinar los terrenos ofrecidos para la construcción del cuartel para la guardia civil, en vista de las dificultades para la edificación de los planos que se levantaron para construir los locales escuelas y en virtud de que éstos fueron aprobados por el ayuntamiento y remitidos al Ministerio de Instrucción Pública. Resultando; que la visita de la inspección girada por esta comisión en unión del señor arquitecto, se vio que en la forma en que están los planos escolares no puede construirse el cuartel en el terreno de las calles Ribera y Tanqueta, se desiste por dichas razones de la construcción del cuartel en dicho lugar. Vistos asimismo por la comisión y arquitecto los terrenos ofrecidos para la construcción del cuartel, son éstos idénticos en cuanto a clase de terreno, si bien el ofrecido por los señores Mulet es más cercano a la población, y estimando que el precio de 2 pts./metro cuadrado es también razonable, el ayuntamiento, no obstante, acordará.»*

El regidor Sr. Janer demana que consti que, «*visto el informe emitido por el arquitecto nombrado para examinar el solar y ver si en el mismo podría edificarse el cuartel, dicho arquitecto ha manifestado que dicho solar es suficiente para dichas escuelas y el cuartel referido*», i presenta l'informe següent: «*La finca de referencia tiene poco más o menos 9.000 m2.,. Los edificios escuelas necesitan 4.000. Por lo tanto resulta que necesitando el cuartel de 1.200 a 1.500 m2., hay un sobrante de 3.000. Por lo tanto el concejal que suscribe, visto el informe emitido por el arquitecto, propone al Ayuntamiento, que sea modificado el plan que hay para las escuelas porque resultaría un beneficio para el pueblo de 8.000 a 10.000 pts. y que dicha proposición sea meditada y discutida sin ningún apasionamiento y sea pasada a votación*».

S'acorda realitzar la votació sobre la aprovació de l'Informe de la Comissió o la proposta del Sr. Janer. S'aprova el de la Comissió.

Tardança de la construcció i causes

Les escoles varen ésser inaugurades més tard del termini que estava previst per acabar-les. Divuit mesos, febrer de 1934. Malgrat aquesta tardança, hi havia regidors optimistes que demanaven, abans de començar les obres, que es fessin les gestions necessàries per aconseguir lliurar l'edifici un mes abans del termini assenyalat, amb la finalitat d'inaugurar-lo el primer de gener de 1934, data en què haurien d'acabar els ordes religiosos les tasques d'ensenyament, segons prescrivia la Llei de confessions i congregacions religioses.

El Sr. Janer sol·licita que *«se le imponga al contratista la multa que señala el pliego de condiciones por no haber terminado en el plazo señalado y se acuerda dirigirse al arquitecto director y con su resultado se resuelva»*. 22 de febrer de 1934.

El regidor Sr. Fullana, ja que han passat tants de mesos des del final del termini de les obres, proposa *«que por la alcaldía sea requerido el empresario D. Bartolomé Ferrer, para que en el plazo de dos días alegue o comunique a la alcaldía las causas que han motivado el retraso o demora del cumplimiento del artículo 51 del pliego de condiciones»*. S'aprova per unanimitat l'esmentada proposició. 7 de juny de 1934.

Sessió del 9 d'agost de 1934: *«como no se ha recibido contestación a los oficios mandados al arquitecto y al constructor, sobre las causas del retraso en la construcción, se acuerda hacer responsable al constructor e imponerle, de conformidad con el art. 51, una multa de 25 pts. por cada día de retraso»*.

Sessió d'11 de setembre de 1934: *«se acuerda comprar lo más necesario del material escolar y un motor eléctrico para subir agua a los depósitos, a fin de poder funcionar los waters de las escuelas nuevas y para poder construir un pequeño estanque para depósito provisional hasta que se construya el depósito definitivo»*. Tot pareix indicar que s'inicia l'activitat escolar el curs 1934-35.

Se sol·liciten pressuposts per a la instal·lació elèctrica de les escoles. Se'n reben tres. Sessió d'1 de novembre de 1934: s'acorda triar el pressupost de Bartolomé Fuster per a l'esmentada instal·lació elèctrica.

«El alcalde notifica que le ha visitado el Inspector de Primera Enseñanza, habiéndole pedido que cuanto antes se efectuase el aljibe de las escuelas graduadas, a fin de dar el agua necesaria a los retretes de los mismos; que se instale la electricidad y una estufa en cada sala para calefacción, y de no efectuarse así, se vería obligado a clausurar las clases de las mismas.»

Sessió del 12 de setembre de 1935: *«Se da cuenta a la Corporación de la revisión de la liquidación y medición definitivas de las escuelas mostrándose conforme el Ayuntamiento»*.

Sessió del 19 de setembre de 1935: *«En vista de que se ha recibido la liquidación definitiva de las obras de las escuelas y, conforme el Ayuntamiento con las mismas and procediendo según el art. 54 del pliego de condiciones, se acuerda dirigir comunicación al arquitecto para realizar la recepción definitiva y la devolución de la fianza al contratista una vez devuelta la cantidad correspondiente por demora en la entrega»*.

Sessió del 3 d'octubre de 1935: *«Se dio lectura al escrito del arquitecto, manifestada que la demora sufrida en la entrega de los edificios de las escuelas obedeció a fuerza mayor y consecuencia de órdenes suyas, entendiéndose no aplicar sanción alguna al contratista, quien se limitó a cumplir lo dispuesto por el arquitecto y que es de rigor devolver la fianza al contratista»*.

La inauguració

S'acorda que el dia 29 de març de 1936 a les 16 hores sigui col·locada la làpida amb el nom de Luis Bello a les escoles graduades. Perquè l'acte sigui d'extraordinària popularitat i brillantor, s'acorda que hi siguin convidades les autoritats següents: l'excel·lentíssim Sr. governador civil, el president de la Diputació, el batlle de Palma, els inspectors provincials de Primera Ensenyança, el president del Consell Local de Primera Ensenyança, que la faci arribar a tots als vocals i als mestres de la localitat. Es nomena una Comissió formada per Antonio Mulet, president, i els gestors Lorenzo Antich i Lorenzo Manila, perquè organitzin l'acte.

Es llegeix un ofici del Ministeri d'Instrucció Pública, que resol favorablement l'expedient instruït per donar el nom de Luis Bello a les escoles graduades d'Algaida.

Es va rebre un telegrama de la viuda de Luis Bello en què mostra la seva gratitud per honrar la memòria del seu espòs donant el seu nom a les escoles construïdes a Algaida.

Començada la Guerra Civil, la làpida de Luis Bello és rompuda i el nom desapareix, no per una ordre o una imposició, sinó per iniciativa popular. El nom de les escoles fou Padre Bartolomé Pou, actualment és Pare Pou.

L'escola pública abans de la construcció de les escoles

Durant el curs 1930-1931, i tots els cursos anteriors, hi havia dos centres públics: una escola de nins i una altra de nines. És significatiu, en aquest moment, referint-nos a l'educació de nins i de nines; no s'admet l'ensenyament mixt i molt menys la coeducació.

Aquests centres educatius estaven atesos per mestres pagats per l'Estat, eren conegudes com a cases escola, cases que eren llogades per l'Ajuntament per a aquest fi; així, a la memòria de 1930 trobam una sortida de 1.250 ptes. per pagar el lloguer dels edificis de les escoles de nins i de nines d'Algaida. El mestre de l'escola de nins era Jaime Verd Rubí i de la de nines Jerónima Juan Cerdá, ens continuam referint al curs 1930-31.

Cal tenir present el terme d'Algaida diferenciant-lo de Pina i de Randa, on també hi havia cases escola. N'és una mostra la despesa de 206,25 ptes. a favor de Rita Rafal, per onze mesos de lloguer de la casa en què estava instal·lada l'escola. Durant el curs 1930-31 el mestre de l'escola de nins de Pina era Franco Llobera Estrades, que fou substituït a mitjan curs, 5 de febrer de 1931, per Francisco Jara Martínez, i la mestra de l'escola de nines era Juana A. Obrador Roch, mentre que el mestre de l'escola de nins de Randa era Simón Solivellas i la mestra de l'escola de nines, María del Pilar Gomila Coll.

Per RO de 15 de desembre de 1930, es creen dues escoles unitàries a Algaida, que començaran l'activitat escolar el següent curs 1931-32 i que són: Algaida 2, de la qual és mestre Juan Galiá Leonart, i Algaida 3, de la qual és mestre Juan Font Mascaró.

Per RO de 31 d'octubre de 1930, es crea una escola unitària de nines, que té de mestra Sebastiana Mayol Obrador.

El manteniment de les escoles es fa mitjançant consignacions en el pressupost de despeses de l'Ajuntament. Així, trobam que l'any 1930 s'obre un compte de cent vint ptes. per emblanquinar el quarter de la Guàrdia Civil i el edifici en què es troben instal·lades les escoles de nins i nines d'aquesta vila.

Els mestres i les mestres tenien dret a casa habitació, havien de viure al mateix poble. Com a exemple trobam una despesa de 72,9 ptes. pel lloguer d'una casa habitació per al mestre de l'escola de nins de Randa.

125 ptes. pel lloguer de la casa en què es troba l'escola de nines de Randa.

200 ptes. pel lloguer de la casa escola de Randa.

150 ptes. pel lloguer de la casa escola nins de Pina.

Com eren aquests locals? Les condicions que presentaven són descrites a les instàncies de queixa que diferents mestres presenten a l'Ajuntament, per exemple la de Francisco Jara, mestre de Pina, *«que considerando excesivamente reducido el local destinado a escuela, por no llegar a la mínima superficie que corresponde por alumno, un metro cuadrado, pues la clase tiene 25 m2 para los 42 alumnos que asisten, de lo que resulta una aglomeración de niños, cosa extremadamente perjudicial por la acumulación de bacterias que atacan el organismo y que se forman precisamente por esta aglomeración, resulta la escuela un verdadero foco de infección para los débiles*

organismos infantiles, en vez de un templo de educación, donde han de formarse los hombres del mañana.

»Considerando que no tiene más luz que la que entra por la parte media superior de la puerta, la cual es insuficiente, dando con ello motivo a que los niños tengan que esforzar su vista delicada y ansiosa de luz para poder ejecutar los trabajos escolares, siendo ello motivo para contraer algunas enfermedades del órgano visual, como la miopía, astigmatismo y estrabismo.

»Considerando, en fin, la falta de ventilación que tiene y que por tanto el polvo producido por la tiza, los alientos, olores y sudores de sus cuerpos produce una atmósfera propicia a enfermedades del aparato respiratorio, y entre ellas la tuberculosis, y que no pudiendo subsanarse de otra forma más que con el cambio de local, juzga que sería oportuno un pronto traslado que debe ser a otro centro que ofrezca mejores condiciones de salud e higiene».

Aquests problemes de les cases escola continuen a les cases habitació per als mestres: *«Considerando que la casa-habitación no reúne las condiciones debidas para habitarla, debiendo estar independiente de la casa-escuela, según el acuerdo del R.D. de 28 de febrero de 1919, art. 31 en ningún edificio escolar construido o que se construya con subvención o auxilio del Estado no podrán establecerse dependencias destinadas a casa-habitación de los maestros. En los casos en que las escuelas se hallan instaladas en los locales no comprendidos en el párrafo anterior, los ayuntamientos procurarán que no estén en el mismo edificio las habitaciones de los maestros, y de no ser esto posible evitarán tengan comunicación directa con el local escuela, por todo lo cual, el que suscribe, suplica de V.I. se digne disponer de acuerdo con el dignísimo Ayuntamiento, se facilite lo antes posible un local adecuado para la escuela y casa decente y capaz para él y su familia o en su caso la indemnización de casa habitación que de derecho le corresponde».*

A manera de conclusió

La tasca de construcció d'escoles, promoguda i dirigida per l'inspector de Primera Ensenyança Joan Capó i per l'arquitecte escolar Guillem Forteza, i executada en un període d'una durada real aproximada d'uns dotze anys (1924-36), va adquirir en el conjunt de les Illes Balears, per la seva intensitat i abast geogràfic, característiques de vertadera institucionalització dels edificis escolars.

Forteza i Capó varen ésser els executors d'una política de construccions escolars inspirada, en el conjunt de l'Estat espanyol i durant la dictadura de Primo de Rivera, per la ideologia liberal burgesa de caràcter específicament urbà, que considerava necessària una modernització en el camp de l'educació, i justificava, davant el règim que havia fet desaparèixer les formes democràtiques i reprimia les llengües i cultures no castellanes, la construcció d'escoles com una necessitat tècnica i una obra pública prioritària, i, durant la Segona República, sobretot en el primer bienni (1931-1933), que pretenia secularitzar el Sistema Educatiu i estendre la cultura, de forma massiva, entre els sectors més populars de població.⁸

⁸ COLOM CAÑELLAS, A. J. (1993). *Joan Capó Valls de Padrinas. Un temps, uns fets*. UIB.

OLIVER, J.; SEGUÍ, M. (1993). *Guillem Forteza, arquitecte escolar*. Conselleria de Cultura, Educació i Esports, Govern Balear. Palma.

La preocupació en el si de les institucions educatives ha estat sempre ben justificada. A les defectuoses condicions higièniques extraescolars durant el segle XIX i a principi del XX s'hi unia una manca d'edificis escolars adequats per a un nombre d'alumnes proporcionat. Aquesta situació provocava greus conseqüències sanitàries i educatives: des de la propagació d'una epidèmia fins a la total absència de motivació i d'atenció referides a l'aprenentatge.⁹

Cal no oblidar que durant el segle XIX eren excepcionals els edificis escolars construïts per a aquest fi. La gran majoria d'escoles s'instal·laven en cases particulars o en edificis públics, de caràcter municipal o religiós, que no tenien les condicions d'espai, il·luminació i ventilació necessàries, ni tenien serveis higiènics ni patis. Segons escrivia Darder i Enseñat el 1907, a Palma trobàvem «*junto a los parajes más malsanos, las escuelas, instaladas en sus rancios sistemas en los edificios más ruinosos y sombríos*».

A l'Estat Espanyol, un Reial decret d'Amalio Gimeno, l'any 1911, creava la inspecció medicoescolar, malgrat el gran nombre d'entrebancs que sorgiren quant al seu correcte funcionament. El doctor Torras, l'any 1912, en el primer Congrés Espanyol d'Higiene Escolar, dissenyava l'actuació d'aquesta inspecció:

- Seroteràpia i vacunacions.
- Desinfecció de l'edifici escolar, vestits, llibres, mobles i material escolar.
- Higiene general de l'escola: il·luminació, calefacció, ventilació i neteja.
- Cura dels patis, aliments i begudes.
- Educació física, jocs i treballs manuals.
- Higiene psicopedagògica.
- Mesures profilàctiques: colònies escolars, colònies de vacances, semicolònies, escoles a l'aire lliure i jardins d'infància, correcta selecció d'anormals.

Malgrat tots els esforços, la situació sanitària de la població escolar no millorava. El 1922 l'Ajuntament de Barcelona obria l'Escola del Mar.

Durant la Segona República s'insistí en la cura de la sanitat escolar.